

Шуме сопственика (физичких лица) на подручју централне Србије: стање, потенцијали, ризици и изазови газдовања

Forests of the owners (individual persons) in the area of central Serbia: condition, potential, risks and challenges of management

Владимир Васић^{1}, Братислав Кисин², Гордана Јанчић³, Звонимир Баковић⁴*

^{1,2,3,4}ЈП „Србијашуме”, Булевар Михаила Пупина 113, Нови Београд, Србија /
SE “Srbijasume“, M. Pupin Boulevard 113, New Belgrade, Serbia

*Аутор за преписку / Corresponding author

Рад примљен / Received: 10.04.2023, Рад прихваћен / Accepted: 18.06.2023.

Сажетак: Циљ овог рада је да се изврши анализа шумског ресурса који се налази у приватном власништву физичких лица у Републици Србији, на примеру централне Србије. Око половине површине под шумом у Републици Србији се налази у приватном власништву. Ове шуме карактерише велики број власника, мала просечна величина катастарске парцеле под шумом и мала просечна величина поседа. Такође, неповољне карактеристике ових шума представљају и значајно учешће изданаčkih састојина, недовољна просечна запремина, уситњеност и разуђеност поседа, неорганизованост власника и недовољно јасна стратегија државе у односу на овај ресурс. Оно што додатно отежава газдовање овим шумама су и нерешени имовинско правни односи, као и неажурност података у Служби за катастар непокретности, у односу на стање на терену. Потенцијали овог ресурса су велики, с обзиром на површину на којој је исти заступљен на подручју Републике Србије, као и на то да углавном заузима просторе који су мање атрактивни за пољопривредну производњу. Имајући у виду да шума представља обновљив ресурс само под условом да се њоме газдује на трајно одржив и одговоран начин, задатак шумарске струке је да помири општи државни интерес и интерес физичких лица (власника). У противном може доћи до девастације и смањења шумских површина и квалитета шума, што би негативно утицало на читаво друштво и екосистеме у целини.

Кључне речи: приватне шуме, газдовање шумама, власништво, физичка лица, потенцијали, ризици, изазови.

Abstract: The aim of this paper is to analyze the forest resources that are privately owned by individual persons in the Republic of Serbia, using the example of central Serbia. About half of the area under forest in the Republic of Serbia is privately owned. These forests are characterized by a large number of owners, a small average size of the cadastral plot under the forest and a small average size of the holding. Also, unfavorable characteristics of these forests are represented by a significant share of coppice stands, insufficient average volume, fragmentation and random distribution of property, disorganized owners and insufficiently clear state strategy in relation to this resource. What further complicates the management of these forests are unresolved property legal relations, as well as the lack of up-to-date data in the Real Estate Cadastre Service, in relation to the situation on the ground. The potential of this resource is great, considering the area on which it is represented in the territory of the Republic of Serbia, as well as the fact that it mostly occupies areas that are less attractive for agricultural production. Bearing in mind that the forest is a renewable resource only under the condition that it is managed in a permanently sustainable and responsible manner, the task of the forestry profession is to reconcile the general state interest and the interest of persons who are private owners. Otherwise, there may be devastation and reduction of forest areas and forest quality, which would negatively affect the entire society and ecosystems.

Key words: private forests, forest management, ownership, individual persons, potentials, risks, challenges.

¹orcid.org/0000-0002-0637-2599, e-mail: vladimir.vasic@srbijasume.rs

²orcid.org/0000-0002-5300-6030, e-mail: bratislav.kisin@srbijasume.rs

³orcid.org/0000-0003-1934-8261, e-mail: gordana.jancic@srbijasume.rs

⁴orcid.org/0000-0002-4287-2355, e-mail: zvонimir.bakovic@srbijasume.rs

УВОД / INTRODUCTION

Шуме заузимају 31% светског копна и простиру се на површини од 4,06 милијарди хектара (FAO, 2022). Упркос томе што су се захтеви друштва према шуми мењали током времена, шуме и шумски екосистеми су увек имали велики значај за целокупан живи свет на планети Земљи, при чему су се захтеви друштва одувек огледали у задовољењу једне или више људских потреба у односу на шуму и бенефите које она омогућује. Човек је шуму у почетку користио као извор хране, док је дрво користио на разне начине (за огрев, грађу, па чак и у трговини) (Tregubov, 1941; Голубовић, 1963; Матић, 1983; Алексић, Вучићевић, 2006; Vrska et al., 2009; Diaci et al., 2011; Munteanu et al., 2016). Временом се уживање у функцијама шуме развило од моно до полифункционалног, у смислу истовременог задовољења више различитих људских потреба. У данашње време шума и шумски екосистеми имају преко 400 функција за људско друштво (Васић и др., 2022), при чему Медаревић (2006) у најзначајније убраја заштитне функције (заштиту биодиверзитета, заштиту земљишта од ерозије, заштиту вода, заштиту од имисионих дејстава, климарегулациону функцију, заштиту саобраћајница, заштиту од погледа), производне функције и рекреативне функције. Есенцијално корисни учинци шумских екосистема манифестују се кроз снабдевање планете дрветом као енергентом и градивним материјалом највеће еколошке ефикасности, али и кроз апсорпцију угљеника у дуговечну органску супстанцу (Баковић и Стајић, 2015).

Из разлога користи које има од шуме, човек је од раније тежио да задовољи и осигура своје потребе кроз стварање личне имовине, односно кроз стварање својине над шумама. На подручју данашње Србије први облици приватне својине над шумама се јављају током XIX века, у периоду стварања модерне српске државе и ослобађања од Турака, при чему је приватна својина настајала заузимањем и присвајањем народне државне шуме (Алексић, Кисин, 2010). Учесће приватног власништва у шумском фонду у Србији је великим делом резултат историјских прилика и друштвено-привредног контекста у коме је настајала и постојала савремена српска држава, од почетка XIX, до средине XX века (Aleksić et al., 2012).

Уважавајући чињеницу да шуме и шумско земљиште представљају добро од општег интереса, без обзира на власништво над њима, свим шумама би требало газдовати на одговарајући одржив начин. Газдовање шумама се може окарактерисати као професионално дефинисан

систем који укључује циљеве и мере газдовања (Boncina, 2011). Газдовање шумама, према Закону о шумама (2010), представља скуп усаглашених стручно-научних, техничко-технолошких, економских, организационих и друштвених активности, које се у одређеном периоду предузимају у шуми ради њене заштите, одржавања, унапређивања и коришћења. Савремено планирање газдовања шумама се базира на интегралном принципу и екосистемском приступу (Баковић, 2018), без обзира на власништво.

Упркос вишеструким бенефитима које људска цивилизација има од шума, Васић (2018) истиче да је све већи притисак на простор под шумама, а што потврђују и подаци Организације Уједињених нација за храну и пољопривреду (FAO) из 2022. године. Према поменутом извору, површина под шумама се на глобалном нивоу смањује, при чему је у периоду од 1990. до 2020. године изгубљено око 420 милиона хектара шума.

Имајући наведено у виду, задатак и мисија шумарске струке на глобалном нивоу је да обезбеди и осигура одрживо газдовање шумама, без обзира на власништво над њима, како би се овај ресурс сачувао, његово стање поправило и како би људско друштво наставило да ужива у користима које му шума пружа.

Циљ овог рада је се изврши анализа шумског ресурса који се налази у приватном власништву физичких лица у Републици Србији, на примеру централне Србије, са посебним освртом на стање ових шума, као и на потенцијале, ризике и изазове газдовања њима.

1. МАТЕРИЈАЛИ И МЕТОДЕ / MATERIALS AND METHODS

Како би се донели закључци о стању, потенцијалима, као и о ризицима и изазовима који се односе на шуме у приватној својини физичких лица у Републици Србији, у раду су анализирани подаци који се односе на приватне шуме у власништву физичких лица на простору централне Србије, а који су прикупљени из различитих литературних извора. Уважавајући чињеницу да ЈП „Србијашуме“ представља правно лице које обавља стручно-саветодавне послове у шумама сопственика, физичких лица, на највећој површини и искључиво на подручју централне Србије, у раду су коришћени подаци и искуства који се односе и на ово Предузеће.

Након анализе, синтезе и обраде података, на основу резултата истраживања, изведени су закључци. Закључци су изведени уз примену индуктивно-дедуктивних метода закључивања и метода закључивања по аналогiji.

2. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА / RESULTS AND DISCUSSION

Имајући у виду да људско друштво има вишеструке користи од шуме, а уважавајући чињеницу да човек својим интервенцијама утиче на развој шумских екосистема (Oesten & Roeder, 2001), покушаји доносилаца одлука да ограниче и усмере коришћење овог ресурса датирају од далеке прошлости. Тако се први помен ограничења коришћења шумског ресурса на просторима данашње Србије везује за Душанов законик. Наиме, у члану 123. Душановог законика, Сасима је дозвољена сеча шуме и крчење земљишта за потребе рударства, али им је забрањено да друге крчевине обрађују и на њима подижу насеља, како би на њима расла шума (Мирић, 1939; Кисин, 2016; Васић, 2018). Према Кисину (2016), заштиту шума од прекомерног коришћења је нешто касније утврдио и Закон о рудама Деспота Стефана Лазаревића, из 1412. године. Имајући у виду околности које су се одвијале на нашим просторима током XIX века (нагли пораст броја становника и крчење шума ради стварања пољопривредног земљишта), према Кисину (2016), Заповест Кнеза Милоша из 1820. године и Уредба о сечењу шума из 1839. године представљају прве покушаје у новијој историји наше земље, да се уништавање шума смањи, као и да се регулише однос према шуми, што потврђује и

Васић (2018). Допуна Уредбе из 1845. године правно дефинише могућност постојања приватних шума (Кисин, 2016). Шумском уредбом из 1861. године је извршена подела шума по власништву на државне, општенодржавне, општинске и приватне шуме (Николић и Ракочевић, 1992). Према Ранковићу и Кечи (2007), Уредба из 1861. године, која је по свом обиму и тематици малтене била закон, предвиђала је, између осталог, и да свака општина мора имати свог шумара. Сви наведени покушаји да се однос човека према шуми устроји, довели су до доношења првог Закона о шумама на простору данашње Републике Србије, 1891. године. Овај Закон, према власништву, шуме дели на државне, општинске, сеоске, манастирске, црквене и приватне (Кисин, 2016). Сељачки забрани су били сачувани до Првог светског рата (Милојковић, 1951). Према истом извору, сеоско становништво је своје потребе задовољавало из комуналних и сеоских шума, а своје шуме су чували (Милојковић, 1951).

Дефиниција приватних шума се мењала током времена, па тако данас, према Закону о шумама (2010), шуме могу бити у својини државе и сопственика, при чему се под шумама сопственика сматрају шуме у својини физичког, односно правног лица (привредног друштва, задруге, цркве и верске заједнице, удружења грађана).

Графикон број 1. Површина под шумом, број становника и површина приватних шума током последња два века у Србији
Извор: Алексић и Кисин (2010)

Газдовање приватним шумама у Србији, данас је дефинисано Законом о шумама (2010). Према поменутом Закону о шумама, када се говори о газдовању приватним шумама, могу се дефинисати два модела газдовања. Један модел се примењује у шумама сопственика, физич-

ких лица, док се други модел примењује у шумама сопственика, правних лица. У шумама сопственика, физичких лица, се газдује на основу програма газдовања или привремених програма (у случајевима у којима не постоје програми), који се израђују за шуме сопственика, физичких

лица, на подручју једне општине. Саме радове у овим шумама изводе њихови власници, који и доносе коначне одлуке о газдовању. Претходно наведено власници врше уз стручно-саветодавну подршку коју им пружају правна лица која газдују државним шумама, а чији је оснивач држава, или удружења сопственика шума која имају запослена стручна лица. Стручно-саветодавни послови се обаљају као поверени и у њих спадају израда годишњег плана газдовања шумама; израда програма подизања нових и унапређења стања постојећих шума; израда плана заштите шума од пожара; дознака стабала за сечу; праћење утицаја биотичких и абиотичких чинилаца на здравствено стање шума; жигосање посеченог дрвета и издавање пропратница; премер, обрачун и евиденција бесправно посеченог дрвета; евиденција извршених радова на заштити, гајењу и коришћењу шума; обавештавање надлежног органа о бесправним радњама и др. Према Кисину (2016), највећи субјекти који обављају стручно-саветодавне послове у шумама сопственика физичких лица у Републици Србији су ЈП „Србијашуме“ (обавља стручно-саветодавне послове на 97,3% површине ових шума), ЈП „Војводинашуме“ (обавља стручно-саветодавне послове на 0,4% површине ових шума), ЈП Национални паркови (Тара, Ђердап, Фрушка Гора и Копаоник обављају стручно-саветодавне послове на 2% површине ових шума) и ЈП „Шуме Гоч“ (обавља стручно-саветодавне послове на 0,3% површине ових шума). Сличне податке наводи и Нонић (2010). Уважавајући наведено, може се рећи да ЈП „Србијашуме“ обавља стручно-саветодавне послове у шумама сопственика, физичких лица, на највећој површини у Републици Србији и то искључиво на подручју централне Србије.

Настанак приватне својине над шумама се, на простору данашње Србије, везује за XIX век и стварање модерне српске државе. Према Алексићу и Кисину (2010), изворни облик својине над шумама у Србији је била општа својина, тј. шуме су представљале општеном добро, због чега је и у народу и код представника власти било распрострањено схватање да оно што је опште, сваки појединац може присвојити. За овај период је карактеристично и то да је заузеше и крчење шума био основ за стицање права својине, што наводе и Алексић и Кисин (2010). Површина приватних шума се временом мењала. Власничка структура над шумама 1920. године је била 37% државних, 43% комуналних, 19% приватних и 1% црквених шума (Nonić et al., 2011). У 1926. години било је 48% државних, 19%

комуналних и 33% приватних шума (Нонић, 2004; Nonić et al. 2011). Према Алексићу и Кисину (2010), 1938. године је било 21% државних, 32% комуналних, 45% приватних и 2% манастирских и шума фондова, што потврђују и Нонић и сарадници (2015). Учешће приватних шума у укупном шумском фонду у периоду 1947-1949. године је износило 40% (Алексић и Кисин, 2010). Приватне и задружне шуме су 1955. године заузимале око 54% укупне површине под шумама (Марковић и Петровић, 1960), да би се површина приватних шума повећала на 56% 1979. године (Алексић и Кисин, 2010), што је био случај и почетком 90-тих година двадесетог века (Шљукић, 2007).

Према Банковићу и сарадницима (2009) Србија се данас сматра средње шумовитом земљом имајући у виду да се, од њене укупне површине, 29,1% (2.252.400 ha) налази под шумама. Према истом извору, ако се на површину под шумама дода и остало шумско земљиште (шикаре и шибљаци), проценат покривености површине наше земље дрвенастом вегетацијом износи 34%. Према последњим званичним подацима, од укупне површине шума у Републици Србији, без Аутономне покрајине Косово и Метохија (АП КиМ), 53% (1.194.000 ha) је у државном, а 47% (1.058.400 ha) је у приватном власништву (Банковић и др., 2009 а). Имајући у виду да се очекују званични подаци из последње Националне инвентуре шума која се изводи од 2019. године, а уважавајући чињеницу да долази до спонтаног обрастања и пошумљавања некадашњег пољопривредног земљишта у приватној својини, које се налази у руралним крајевима у којима је дошло до смањења броја становника, за очекивати је да је учешће приватних шума у укупној површини шума и шумског земљишта у Републици Србији порасло у односу на 2009. годину. У прилог овоме говори и чињеница да само ЈП „Србијашуме“ Београд данас обавља стручно-саветодавне послове на 1.196.583 ha приватних шума у власништву физичких лица на подручју Централне Србије. Уважавајући све изнето, може се рећи да се, према учешћу приватне својине у укупном шумском фонду, Србија данас налази на мало нижем нивоу од европског просека. Претходно наведено потврђују и подаци Европске комисије (2013), према којима је на простору Европске уније 60% шумског земљишта у приватном власништву, при чему се учешће приватних шума у укупном шумском фонду у европским земљама креће од 10% у Северној Македонији, до 93% у Португалији (Živojinović et al., 2015). Имајући у виду да је учешће приватних шума у светском шумском фонду 22% (FAO,

2022), учешће приватних шума у шумском фонду Републике Србије данас је далеко веће у односу на светски просек.

Током времена, као што се мењала власничка структура, мењало се и стање шума на подручју данашње Србије. Према Баковићу и Кисину (2010), Јиричек наводи како је Гијом Адам 1332. године краљевину Рашку описивао као земљу пуну великих шума, ливада, планина, равница и долина. После пада Србије под турску власт, шумовитост је расла, да би крајем XVIII и почетком XIX века износила око 80% (Алексић и Вучићевић, 2006). Након ослобађања од турске власти, услед наглог пораста популације у овом периоду, као и чињенице да је крчење шума у току читавог XIX века било једини извор површина за земљорадњу (Симеуновић, 1957), дошло је до смањења површине под шумама, као и до смањења квалитета истих, без обзира на власништво. Претходно потврђују и Јовић и сарадници (1992), према којима Јосиф Панчић 1856. године запажа нестајање шума на нашим просторима. Алексић и Вучићевић (2006) наводе да је шумовитост у Србији, у првој половини XX века износила 21,4%. Узроци овако ниске шумовитости Србије на почетку прошлог века могу бити наведено крчење шума за добијање пољопривредног земљишта, бројни ратови и узрочно-последично тадашње прилике у привреди и индустрији. Овакав однос према шумама уопште је утицао и на стање приватних шума, како некад, тако и сада.

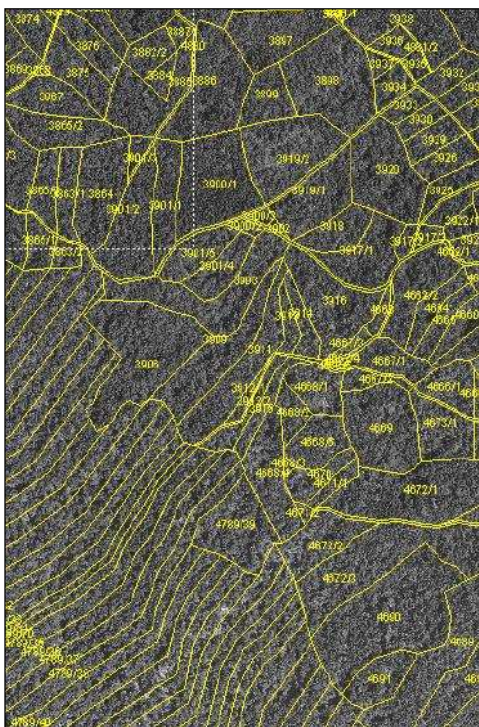
Почетком 21. века, дрвна запремина у приватним шумама на подручју Републике Србије, без АП КиМ, износи 141.069.482 m³ (133,3 m³/ha), запремински прираст је 3.684.680 m³ (3,5 m³/ha), док је проценат запреминоског прираста 2,6% (Банковић и др., 2009 б). Према истом извору, стање приватних шума по пореклу је 16,9% високих, 79,4% изданаčkih и 3,7% вештачки подигнутих састојина, док се према очуваности на 74,3% површине ових шума простиру очуване, на 23,7% се налазе разређене састојине, док се на 2% површине налазе девастиране састојине. Високо учешће изданаčkih састојина у укупној површини приватних шума нам говори да су ове шуме често биле оптерећене негативним утицајем човека, што наводи и Кисин (2016). Данас, у шумама сопственика физичких лица, у којима ЈП „Србијашуме“ обавља стручно-саветодавне послове, укупна дрвна запремина износи 137.804.506 m³ (115,2 m³/ha), запремински прираст је 3.543.966 m³ (3,0 m³/ha), док је проценат запреминоског прираста 2,6%. Сходно чињеници да ЈП „Србијашуме“ обавља стручно – саветодавне послове у

шумама сопственика физичких лица, на највећој површини, стање ових шума у централној Србији, па и у Србији уопште, се може окарактерисати као незадовољавајуће. Такође, ниске вредности процента запреминоског прираста указују да се ради о састојинама које се углавном налазе у старијим развојним фазама. Имајући претходно наведено у виду, може се констатовати да је за постизање функционалног оптимума ових састојина, неопходно поправити њихово стање. У складу са изнетим, као и чињеницом да је немали проценат ових састојина изданаčkog порекла у старијим развојним фазама, пред свим актерима у шумарству (креаторима стратегија и политике, доносиоцима одлука, лицима која обављају стручно-саветодавне послове и власницима шума), између осталог, стоји и изазов њихове обнове и евентуалног превођења у високи узгојни облик. У прилог претходној констатацији иде и податак да је производни капацитет изданаčkih састојина у односу на производни потенцијал станишта у приватном власништву негде око 52% у односу на дрвну запремину, тј, око 59% у односу на запремински прираст, што има за последицу губитак у производњи од око 1.756.000 m³ годишње, као и губитак на квалитету произведене дрвне запремине (Банковић и др., 2009 б).

Поред незадовољавајућег стања, оно што додатно оптерећује газдовање шумама сопственика у власништву физичких лица је и ситуација да се углавном ради о великом броју власника, малом поседу, као и неповољној структури поседа, што потврђује и Кисин (2016), који као основне карактеристике шумског поседа и власника приватних шума наводи уситњеност поседа, велики број парцела, велики број власника, нерешене имовинско-правне односе, незаинтересованост власника за свој посед, ситуације да власници живе далеко од свог поседа, недовољно знање власника, недовољну техничку опремљеност власника и др.

Број власника приватних шума у Републици Србији варира у зависности од литературних извора. Према Петровићу (2012), процењује се да у Србији има између 500.000 и 800.000 власника. Према Нонићу и сарадницима (2015) процењује се да у Србији има око 900.000 „малих“ власника приватних шума, док је према Кисину (2016) број власника преко 1.000.000. Оно што је додатан ограничавајући фактор за газдовање шумама у својини физичких лица је и податак да највећи део власника има веома мали посед. Glück и сарадници (2011) наводе да, према подацима ЈП „Србијашуме“ из 2008. годи-

не, који се односе на подручје на којем ово предузеће обавља стручно-саветодавне послове, у односу на величину поседа под шумом, од укупног броја власника, 72,3% има посед величине до 1 ha, 26,5% има посед величине између 1 и 10 ha, 0,95% има посед величине између 10 и 20 ha, 0,17% има посед величине између 20 и 30 ha, док само 0,05% власника има шуму површине изнад 30 ha. Кисин (2016) наводи да око 750.000 власника има посед мањи од 1 ha, посед величине 1-10 ha има 250.000 власника, док посед већи од 10 ha има око 10.000 власника. Према Glück-у и сарадницима (2011), просечна величина поседа по власнику износи 4,1 ha, при чему један власник поседује око 7 катастарских парцела просечне величине од око 0,6 ha. Нонић и сарадници (2013), наводе да је на истраживаном узорку од 10 општина, утврђено да је просечна величина шумског поседа око 7,4 ha, те да у просеку један власник поседује око 5 катастарских парцела. Насупрот наведеном, Кисин (2016) наводи да један власник има у просеку 3 катастарске парцеле, при чему је просечна површина једне катастарске парцеле 0,3-0,4 ha, а просечна величина поседа 1-1,2 ha. ЈП „Србијашуме“ Београд у 2023. години обавља стручно-саветодавне послове на 3.338.294 катастарских парцела у централној Србији, при чему је просечна величина катастарске парцеле 0,36 ha.

Слика 1. Визуелни приказ катастарских парцела у приватној својини физичких лица

Ако, на бази претходно наведених истраживања, претпоставимо да један власник има у просеку 3-4 катастарске парцеле, долази се до закључка да је просечна величина шумског поседа по једном власнику, на подручју на коме ЈП „Србијашуме“ Београд обавља стручно-саветодавне послове, између 1,08 и 1,44 ha. Такође, у већини случајева катастарске парцеле које су у власништву једног лица се не налазе у целини, већ су разуђене. Претходно наведено потврђују Нонић и сарадници (2013), који наводе да је просечна удаљеност између парцела око 3,5 km. У сваком случају, без обзира на наведене разлике по питању просечне величине поседа, просечна величина поседа по једном власнику, величина катастарске парцеле, број катастарских парцела које поседује један власник, међусобна удаљеност катастарских парцела и сл. представљају озбиљан ограничавајући фактор за одрживо газдовање са аспекта једног власника, како на простору централне, тако и на простору целе Републике Србије.

Такође, ситуације са нерешеним имовинско-правним односима на катастарским парцелама у приватном власништву физичких лица, на подручју на ком ЈП „Србијашуме“ обавља стручно-саветодавне послове, су врло честе. Наиме, у великом броју случајева на једној парцели има више сувласника, са идеалним учешћем у власништву. У немалом броју, сувласници између себе воде различите спорове, који ограничавају газдовање шумама. Претходно изнето потврђује и Кисин (2016), који наводи да нерешени имовинско-правни односи представљају једну од карактеристика шумског поседа у приватном власништву. Поред наведеног, у пракси се често срећу случајеви да званични подаци Републичког геодетског завода, Службе за катастар непокретности, нису ажурни или да не одговарају стању на терену. Наиме, у великом броју случајева лица која се воде као власници у званичној бази података Службе за катастар непокретности више нису власници предметних непокретности. У појединим ситуацијама дошло је до продаје непокретности путем уговора који су склопљени пре доношења Закона о јавном бележничтву и увођења институције јавног бележника, односно пре почетка рада јавних бележника, при чему се нови власници никад нису уписали у катастар. Такође, у неретком броју случајева, лица на која се воде парцеле више нису међу живима, а оставинске расправе нису спроведене и сл. Имајући у виду да, у току последњих деценија, влада тренд депопулизације руралних крајева, некадашње пољопривредно земљиште је спонтано обрастало шумском вегетацијом, при чему у бази података

Службе за катастар непокретности није дошло до промене намене земљишта или до промене културе, која би уважавала и одговарала фактичком стању на терену. Претходно наведене ситуације у одређеној мери негативно утичу на газдовање приватном својином.

Данас се стручно-саветодавни послови у шумама сопственика физичких лица обављају на бази одређених планских докумената. Према закону о шумама (2010), стратешки плански документи у шумарству, који се односе и на шуме сопственика, су Програм развоја шумарства на територији Републике Србије и планови развоја шумских области, које доноси Влада, на период од десет година. Чињеница да наведени плански документи стратешког карактера нису донети, отежава дугорочно планско одрживо газдовање, како шумама и шумским екосистемима уопште, тако и шумама сопственика на подручју читаве Републике Србије.

Карта 1. Преглед програма газдовања шумама на простору централне Србије

Плански документи оперативног карактера, који се односе на шуме сопственика, физичких лица, су раније поменути програми газдовања. Наведени плански документи се доносе од стране ресорног Министарства, за шуме већег броја сопственика са територије једне општине, на период од десет година. У ситуацијама где не постоје програми газдовања шумама, сходно Закону о шумама, правна лица која газдују државним шумама, а која обављају стручно-саветодавне послове у шумама сопственика фи-

зичких лица, за исте на годишњем нивоу израђују привремене програме газдовања. За подручје централне Србије, на коме стручно саветодавне послове обаља ЈП „Србијашуме“, укупно је израђено 53 програма газдовања. У 2023. години, од наведена 53 програма, важећих је 35, који се односе на територију 39 општина. На Карти 1. представљене су општине за које су донети програми газдовања, при чему су општине чији су програми важећи представљене зеленом, док су општине чији су програми истекли представљене жутом бојом.

Уколико се не почне са израдом нових програма, након 2024. године, на подручју централне Србије, неће бити важећих програма газдовања шумама. Уважавајући тренутно стање, ЈП „Србијашуме“ је за потребе газдовања шумама сопственика, чији су власници физичка лица, на простору централне Србије, за 2023. годину израдило 75 привремених програма газдовања, који се односе на територију 73 општине. Програми газдовања, између осталог, служе да би се постигао одређени континуитет у планирању; да се стање шума физичких лица реално одреди и представи; да се изврши анализа потенцијала и ризика газдовања, кроз утврђивање еколошких и привредних карактеристика подручја; да се јасно дефинишу функције шума; да се изврши анализа досадашњег газдовања; да се јасно одреде циљеви газдовања и мере за постизање циљева; да се јасно дефинишу смернице за спровођење описаних мера; да се израде јасни, мерљиви, проверљиви и реални средњерочни планови; као и да се успостави трајност у газдовању (одрживо газдовање) шумама физичких лица на нивоу општине. Имајући наведено у виду, у ситуацијама у којима не постоје важећи програми газдовања, и поред израђених привремених програма, постоји јасан баласт газдовању шумама сопственика. Наиме, и поред квалитетно израђених привремених програма, исти, у доброј мери, не могу да испуне сврху програма газдовања. У прилог претходној констатацији је довољно навести чињеницу да се привремени програми израђују за период од годину дана, услед чега поменути плански документи у великој мери могу да буду оптерећени тренутним збивањима на подручју за које се доносе, која немају дугорочан ефекат ни значај, а која овим планским документима дају краткорочан привремени карактер. Према Алексићу и сарадницима (2012), стање приватних шума не омогућава остваривање значајног економског интереса, па власници нису у могућности да финансирају израду планских докумената и нису довољно заинтересовани за удруживање. Имајући у виду да је планирање једна од основних подршки одрживом управљању шумама, интегрално планирање газдовања при-

ватним шумама, дефинисање адекватних узгојних и уређајних мера, као и система газдовања, представљају велики изазов за шумарску струку у будућности.

Узимајући у обзир значај које шуме имају за друштво у целини, газдовање овим ресурсом, без обзира на власништво, би требало да има полифункционалан карактер, тј. газдовање шумама би истовремено требало да омогући обезбеђење више различитих функција. Насупрот претходно наведеном, у великом броју случајева, власници приватних шума препознају само производну функцију, јер шуме посматрају искључиво као извор огревног и техничког дрвета, што у својим истраживањима потврђују бројни аутори (Petrović & Čabaravdić, 2010; Glück, et al., 2011; Петровић, 2012; Кисин, 2016; и др.). Уважавајући претходно изнето, може се констатовати да је у великом броју случајева реч о монофункционалном газдовању шумама, које као такво није задовољавајуће за друштво у целини. Такође, услед тежње да се испуни производна функција, односно да се обезбеде неопходни дрвени сортименти, у одређеном броју случајева се јавља и проблем претераног коришћења који се може окарактерисати као пустошење шума, што је са аспекта одрживог газдовања недопустиво. Имајући у виду претходно изнето, потребно је нагласити да шума представља обновљив природни ресурс искључиво под предусловом да се њом газдује на трајно одржив начин, уз придржавање темељног принципа да стопа њеног коришћења не сме да пређе стопу њене обнове, што у својим истраживањима потврђује више аутора (Алексић и др., 2015; Петровић и др., 2016; Васић и др., 2017). Сходно чињеници да шума представља обновљив ресурс само под условом да се њоме газдује на трајно одржив и одговоран начин, задатак шумарске струке је да помири општи државни интерес (интерес друштва у целини) и интерес физичких лица (власника). У противном може доћи до девастације и смањења шумских површина и квалитета шума, што би негативно утицало на читаво друштво и екосистеме у целини.

ЗАКЉУЧАК / CONCLUSION

Уважавајући чињеницу да шуме и шумско земљиште представљају добро од општег интереса, свим шумама би требало газдовати на одговарајући одржив начин, без обзира на власништво над њима.

Анализирајући стање, потенцијале, као и ризике и изазове који се односе на шуме сопственика физичких лица на подручју централне Србије, за шуме сопственика физичких лица на простору читаве Републике Србије се може констатовати следеће:

- Шуме сопственика, у које спадају и шуме чији су власници физичка лица, заузимају око половине укупне површине шума у Републици Србији, што чини да исте имају веома велики значај за друштво у целини;
- Стање ових шума, по питању дубеће дрвне запремине, запреминског прираста, порекла и др., је незадовољавајуће;
- Потенцијали шума сопственика, физичких лица, су велики и у доброј мери неискоришћени;
- Ризици и изазови газдовања шумама сопственика, физичких лица, су реални и комплексни.

Као главни ограничавајући фактори одрживом газдовању шумама сопственика физичких лица на подручју централне Србије, па и целе Републике Србије, се истичу:

- Мали посед;
- Неповољна структура поседа (више малих парцела које су међусобно удаљене);
- Велики број власника;
- Нерешени имовинско-правни односи;
- Неажурност података катастра, у односу на стварно стање на терену;
- Непостојање стратешких и оперативних планских докумената газдовања;
- Препознавање и уважавање, од стране власника, искључиво производне функције шума, што газдовању даје монофункционалан карактер и што, у неким ситуацијама, доводи до прекомерног коришћења и др.

Уважавајући напред изнето, може се констатовати да је за постизање функционалног оптимума шума сопственика, физичких лица, на простору централне Србије, односно целе Републике Србије, неопходно поправити њихово стање. У складу са наведеним, као и чињеницом да је знатан проценат ових састојина изданачког порекла у старијим развојним фазама, пред свим актерима у шумарству (креаторима стратегија и политике, доносиоцима одлука, лицима која обављају стручно-саветодавне послове и власницима шума), између осталог, стоји и изазов њихове обнове и евентуалног превођења у високи узгојни облик.

Како би се решили проблеми у одрживом газдовању, односно како би се ризици свели на најмању меру, пред доносиоцима одлука, као и пред шумарском струком у целини, стоји задатак да се изнађе начин за стимулацију власника да укрупне поседе, односно да се власницима шума који имају мале поседе (који немају интерес за планско газдовање шумама) обезбеде одговарајући подстицаји, да се ажирурају подаци у

катастру, као и да се израде и донесу неопходни плански документи стратешког и оперативног нивоа планирања. Такође, потребно је радити на подизању свести власника приватних шума по питању функција и значаја који шума има за друштво у целини, уз економско вредновање опште корисних функција шума, а како би исти, између осталог, решили имовинско-правне односе.

Досадашњи однос према проблему газдовања приватним шумама у Србији је био неодговарајући. Да би се унапредило газдовања приватним шумама у Србији, нужно је постојање јасног и јединственог циља у функцији предузимања адекватних узгојних и уређајних мера, а за потребе обезбеђивања интереса свих заинтересованих страна. Претходно наведено се може остварити једино системским приступом, уз пуну законску и институционалну подршку.

Имајући у виду да шума представља обновљив ресурс само под условом да се њоме газдује на трајно одржив и одговоран начин, задатак шумарске струке, генерално гледано, је да помири интерес друштва и интерес физичких лица (власника). У противном може доћи до девастације и смањења шумских површина и квалитета шума, што би негативно утицало на читаво друштво и појединце, као и на екосистеме у целини.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- [1] Алексић, П., Вучићевић, С. (2006). Шумовитост Србије. *Шумарство*, 3, 177-184.
- [2] Алексић, П., Кисин, Б. (2010). Историја приватних шума у Србији. Зборник радова: *1 шумарски конгрес у Србији*, Универзитет у Београду, Шумарски факултет, Београд.
- [3] Aleksić, P., Kisin, B., Baković, Z. (2012). Management of private forests in Serbia. *Forestry science and practice for the purpose of sustainable development of forestry*, Faculty of Forestry, University of Banja Luka, 415-424.
- [4] Алексић, П., Васић, В., Јанчић, Г. (2015). Одрживо газдовање шумама у ЈП „Србијашуме“. *Ecologica*, 22(77), 71-75.
- [5] Баковић, З., Кисин, Б. (2010). *Биро за планирање и пројектовање у шумарству, 60 година рада (1950-2010), са посебним освртом на последњих 10 година*. ЈП „Србијашуме“ Београд, Биро за планирање и пројектовање у шумарству, Београд.
- [6] Баковић, З., Стајић, Б. (2015). *Безбедносни, еколошки и економски ризици газдовања државним шумама уз административну линију са АП Косовом и Метохијом*, ВТШ струковних студија, Нови Сад, Факултет техничких наука, Универзитет у Новом Саду, Министарство рада и социјалне политике Републике Србије, (293-305).
- [7] Баковић, З. (2018). *Уређајне мере за остваривање циљева газдовања шумама у савременим условима*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Шумарски факултет.
- [8] Банковић, С., Медаревић, М., Пантић, Д., Петровић, Н., Шљукић, Б., Обрадовић, С. (2009 а). Шумски фонд Републике Србије, стање и проблеми. *Гласник Шумарског факултета*, 100, 7-30.
- [9] Банковић, С., Медаревић, М., Пантић, Д., Петровић, Н. (2009 б). *Национална инвентура шума Републике Србије*. Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, Управа за шуме, Београд, Србија.
- [10] Boncina, A. (2011). History, current status and future prospects of uneven-aged forest management in the Dinaric region: an overview. *Forestry*, 84(5), 467-478.
- [11] Васић, В., Алексић, П., Јанчић, Г. (2017). Сертификација и сертификациони процес као чинилац одрживог управљања шумама. *Ecologica*, 24(87), 567-571.
- [12] Васић, В. (2018). *Плански приступ газдовању буковим шумама у Србији*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Шумарски факултет.
- [13] Васић, В., Јанчић, Г., Кисин, Б. (2022). Шумарство и употреба обновљивих извора енергије на примеру ЈП „Србијашуме“. *Ecologica*, 29(107), 343-349.
- [14] Vrska, T., Adam, D., Hort, L., Kolár, T., Janík, D. (2009). European Beech (*Fagus sylvatica* L.) and Silver Fir (*Abies alba* Mill.) Rotation in the Carpathians - A Developmental Cycle or a Linear Trend Induced by Man?. *Forest Ecology and Management*, 258, 347-356.
- [15] Glück, P., Avdibegović, M., Čabaravdić, A., Nonić, D., Petrović, N., Posavec, S. and Stojanovska, M. (2011). Private forest owners in the Western Balkans – Ready for the Formation of Interest Association, *European Forest Institute Research Report 25*, Joensuu: EFI.
- [16] Golubović, U. (1963). Da li je Peručica prašuma. *Šumarski List*, 11/12, 484-486.
- [17] Diaci, J., Rozenbergar, D., Anic, I., Mikac, S., Saniga, M., Kucbel, S., Visnjic, C., Ballian, D. (2011). Structural Dynamics and Synchronous Silver Fir Decline in Mixed Old-Growth Mountain Forests in Eastern and Southeastern Europe. *Forestry*, 5, 479-491.
- [18] European Commission (2013). A new EU Forest Strategy: for forests and the forest-based sector. Brussels.

- [19] Закон о шумама, *Службени гласник Републике Србије*, број 30/2010, 93/2012, 89/2015 и 95/2018 – др. закон.
- [20] Јовић, Д., Томанић, Л., Банковић, С., Медаревић, М. (1992). *Шумски фонд Србије, Шумарство и прерада дрвета у Србији кроз векове*, монографија. Савез инжењера и техничара шумарства и индустрије за прераду дрвета Србије, Београд, 10-22.
- [21] Кисин, Б. (2016). *Принцип одрживости (трајности) у приватним шумама у Србији*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Шумарски факултет, Београд.
- [22] Марковић, Љ., Петровић, Д. (1960). *Нега шума у Србији*. Пољопривредно шумарска комора НР Србије, Задружна књига, Београд.
- [23] Матић, С. (1983). Utjecaj ekoloških i strukturnih činilaca na prirodno pomladjivanje prebornih šuma jele i bukve u Gorskom Kotaru. *Glasnik za Šumske Pokuse*, 21, 223-400.
- [24] Медаревић, М. (2006). *Планирање газдовања шумама*. Шумарски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- [25] Милојковић, Д. (1951). *Проблеми уређења сељачких шума у Србији*. Главна управа за шумарство НР Србије, Београд.
- [26] Мирић, М. (1939). *Економски развој у Србији*. Докторска дисертација, Задружна штампарија, Загреб.
- [27] Munteanu, C., Nita, M.D., Abrudan, I.V., Radeloff, V. (2016). Historical forest management in Romania is imposing strong legacies on contemporary forests and their management. *Forest Ecology and Management*, 361, 179-193.
- [28] Николић, Д., Ракочевић, В. (1992). Законодавство у области шумарства – Организација шумарства и законодавство. Зборник радова: *Шумарство и прерада дрвета у Србији кроз векове*. СИТ шумарства и индустрије за прераду дрвета СР Србије, Београд, 159-182 стр.
- [29] Нонић, Д. (2004). *Организација шумарства у процесу транзиције: Однос државне управе и приватних шумовласника*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Шумарски факултет, Београд.
- [30] Нонић, Д. (2010). *Организација и пословање у шумарству*. Универзитет у Београду, Шумарски факултет, Београд.
- [31] Nonić, D., Bliss, J., Miličić, V., Petrović, N., Avdi-begović, M., Mataruga M. (2011). Challenges of Organizing Private Forest Owners in Serbia, *Small-scale forestry*, 10(4), 435-455.
- [32] Нонић, Д., Ранковић, Н., Главоњић, П., Недељковић, Ј. (2013). Типологија власника приватних шума у Србији. *Шумарство*, 3-4, 125-147.
- [33] Nonić, D., Petrović, N., Medarević, M., Glavonjić, P., Nedeljković, J., Stevanov, M., Orlović, S., Rakonjac, Lj., Djordjević, I., Poduška, Z., Nevenić, R. (2015). Serbia. In: *Forest Land Ownership Change in Europe* (Živojinović, et al. Eds.). COST Action FP1201 FACESMAP Country Reports, Joint Volume. EFICEEC-EFISEE Research Report. University of Natural Resources and Life Sciences, Vienna (BOKU), Vienna, Austria.
- [34] Petrović, N., Čabaravdić, A. (2010). Outlook for the Formation of Private Forest Owners Associations in the Western Balkan Region, In: *Forest Policy and Economics in Support of Good Governance* (Tuomasjukka, T., ed.), *EFI proceeding*, 58, Joensuu: EFI.
- [35] Петровић, Н. (2012). *Однос државе и приватних шумовласника према шуми као основ дефинисања модела планирања газдовања шумама у Србији*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Шумарски факултет.
- [36] Петровић, Г., Карабашевић, Д., Грујовић, М. (2016). Одрживо газдовање шумама на простору Шумадијског округа. *Ecologica*, 23(81), 126-130.
- [37] Ранковић, Н., Кеча, Љ. (2007). *Шумарска политика Србије*. Шумарски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- [38] Симеуновић, Д. (1957). *Узроци нестајања шума у Србији у XIX веку*. Универзитет у Београду, Београд, 1-243.
- [39] Tregubov, V. (1941). *Les Forêts Vierges Montagnardes des Alpes Dinariques. Massif de Klekovatcha-Guermetch*. Ph.D. Thesis, Montpellier University, Montpellier, France.
- [40] FAO - Food and Agriculture Organization of the United Nations (2022). The State of the World's Forests, Forests pathways for green recovery and building inclusive, resilient and sustainable economies.
- [41] Živojinović, I., Weiss, G., Lidestav, G., Feliciano, D., Hujala, T., Dobšinská, Z., Lawrence, A., Nybakk, E., Quiroga, S., Schraml, U. (2015). *Forest Land Ownership Change in Europe*. COST Action FP1201 FACESMAP Country Reports, Joint Volume. EFICEEC-EFISEE Research Report. University of Natural Resources and Life Sciences, Vienna (BOKU), Vienna, Austria.
- [42] Шљукић, Б. (2007). *Одрживо газдовање шумама у Србији – садашње стање и потенцијал*. Магистарски рад. Универзитет у Београду, Шумарски факултет, Београд.
- [43] Öesten, G., Roeder, A. (2001). *Managment von Forstbetrieben*. Band 1, Grundlagen, Betriebspolitik Institut für Forstökonomie der Universität Freiburg, Freiburg-Trippstadt.
- [44] Интерна документација Јавног предузећа „Србијашуме“.